

Аляб'єва Я. М.

канд. іст. наук, доц. Місостов Т.Ю.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В СРСР У КІНЦІ 1980-Х – НА ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ

Одним з безперечних досягнень перебудови стало скасування 6-ї статті Конституції СРСР, яка, як відомо, закріплювала за КПРС статус не просто правлячої партії, а «керівної і спрямовуючої» сили радянського суспільства. Питання про легалізацію політичної опозиції актуалізувалося лише наприкінці 1980-х рр. І хоча первісний план демократичних перетворень М. С. Горбачова не припускав відмови від однопартійної системи, сама логіка політичного процесу об'єктивно підштовхувала керівництво країни до такого непростого рішення. У 1987 р. в країні налічувалося близько 30 тис. клубів, а в 1989 р – вже в два рази більше; з 1990 р у пресі говорилося про сотні тисяч організацій, в яких було задіяно від 2-2,5 до 5 млн. осіб. Численні громадські рухи, народні фронти, юридично залишалися на нелегальному становищі, оскільки не мали законного права брати участь в політичному житті країни.

Напередодні політичної реформи статус самої КПРС було дещо переглянуто. Відповідно до конституційних поправок від 1 грудня 1988 року, внесено зміни до виборчої системи, й Компартия знову була прирівняна до офіційно діючих в країні громадських організацій. Що стосується легалізації політичної опозиції, з паростками якої влада потроху змиралася, про це мова не йшла. Однак підсумки перших демократичних виборів навесні 1989 р. поставили питання про необхідність подальших конституційних змін.

На самому І з'їзді народних депутатів СРСР вимогу про скасування «шостої статті» сформулював А. Д. Сахаров. Однак більшість депутатів несхвально поставилась до прийняття подібного документа. І хоча в остаточну постанову з'їзду від 9 червня 1989 року «Про основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики» все-таки потрапила фраза про необхідність найближчим часом «законодавчо врегулювати діяльність громадських організацій, об'єднань та асоціацій», виглядала вона більше як загальне побажання. Початок робочого руху влітку 1989 р. активізував боротьбу опозиційних сил за зміну статусу КПРС. Черговий раунд цієї боротьби розгорнувся на ІІ з'їзді (грудень 1989 р.). Однак ця пропозиція знову не отримала схвалення більшості депутатів.

Однак вступ політичної реформи в другу фазу на початку 1990 року та подальша політизація суспільства об'єктивно вимагали серйозних конституційних зрушень. Вище партійне керівництво все більше звикає до думки про легалізацію своїх політичних конкурентів. 5-7 лютого 1990 року відбувся пленум ЦК КПРС, якому передувала 300-тисячна демонстрація в Москві за скасування «шостої статті» Конституції СРСР. Підсумком роботи лютого пленуму стало прийняття Платформи ЦК КПРС до ХХVIII з'їзду «До гуманного, демократичного соціалізму». У документі йшлося про те, що КПРС не претендує на політичну монополію і готова до діалогу та співпраці з усіма, хто виступає за оновлення соціалістичного суспільства.

Торкаючись питань модернізації виборчої системи, комуністи бажали, щоб вибори стали полем чесного змагання представників всіх верств суспільства, особистостей та ідей, що виносяться на суд виборців компартією, а також іншими громадськими організаціями і рухами. В ході роботи березневого пленуму ЦК КПРС 1990 р. М. С. Горбачов запропонував ЦК виступити на III з'їзді, який проходив в той же час що й пленум, із законодавчою ініціативою про зміну в Основному Законі статей, що стосуються Компартії. Сенс поправок зводився до наступного: виключити положення про керівну роль КПРС, про партію як ядро політичної системи, зафіксувати в Основному Законі для КПРС та інших організацій право брати участь в суспільно-політичному житті, боротися за реалізацію своїх програмних цілей.

На самому III (позачерговому) з'їзді народних депутатів СРСР, який проходив 12-15 березня 1990 року, нова редакція ст. 6 Конституції СРСР отримала наступне виклад: «Комуністична партія Радянського Союзу, інші політичні партії ..., інші громадські організації та масові рухи через своїх представників, обраних до Рад ..., і в інших формах беруть участь у виробленні політики Радянської держави, в управлінні державними і громадськими справами». Були внесені зміни й до ст. 7 Конституції. Нова її редакція звучала так: «Всі політичні партії, громадські організації і масові рухи, виконуючи функції, передбачені їхніми програмами та статутами, діють в рамках Конституції і радянських законів». І далі: «Не допускається створення і діяльність партій, організацій і рухів, що мають на меті насильницьку зміну радянського конституційного ладу і цілісності соціалістичної держави, підрив її безпеки, розпалювання соціальної, національної та релігійної ворожнечі». Конституційно затвердивши право на багатопартійність, законодавці повинні були «підкоригувати» деякі інші положення, співзвучні з попередньою редакцією ст. 6. Так, з преамбули треба було вилучити слова про збільшення керівної ролі компартії. Виникла необхідність змінити ст. 51, яка дозволяла громадянам СРСР створювати громадські організації лише «відповідно до цілей комуністичного будівництва». Варто було розширити перелік організаційно-правових форм громадських об'єднань (колишня редакція говорила тільки про право громадян об'єднуватися в громадські організації, тоді як оновлена редакція ст. 7 вже містила такі поняття, як «політична партія» та «масові рухи», а тому входила в явний дисонанс зі ст. 51). Всі ці конституційні зміни без особливих труднощів були внесені в текст Основного Закону.

Таким чином, рішення III з'їзду, юридично зрівнявши КПРС з іншими громадськими об'єднаннями, закладали правову основу для створення повноцінної багатопартійної системи, орієнтуючи майбутні партії на роботу з виборцями і парламентську діяльність. Виходячи з тексту змінених статей, КПРС більше не була «керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства». Нове формулювання в повній мірі відображало трансформацію КПРС з всеосяжної наддержавної суперструктури в сторону саме політичної організації, що діє разом з іншими громадськими об'єднаннями. Нова редакція Конституції СРСР не просто констатувала наявність в країні багатопартійності, але також визнавала можливість політичної конкуренції з альтернативними партіями і рухами некомуністичного і несоціалістичного спрямування.